

Herta Müller: Hengityskeinu | Maailmankirjat

Riitta Vaismaa KAALIKEITON IKUISUUS

Hengityskeinu on paljolti erilainen kuin vuoden 2009 nobelistin **Herta Müllerin** (s. 1953) aiemmin suomennetut teokset sekä viime vuonna suomennettu. Tänäpä en halunnut tavata itseäni. Hengityskeinu _kertoo nälästä ja pelosta, Romaniasta sekä voittajavaltio Neuvostoliiton internointieristä, jonne Romanian saksalaisista joutuivat kaikki 17-45-vuotiaat syy-pänä Hitlerin tekoihin. Myös muut Müllerin teokset kertovat pelosta, Romaniasta, jossain määrin myös pakkotyöleireistä. Hengityskeinu poikkeaa muista kerronnaltaan ja raken-teeltaan, osin myös ilmaisultaan, vaikka Müllerin merkityksiltään tiiviit ilmaisut kuuluvat Hengityskeinuunkin.

Hengityskeinun päähenkilö ja minäkertoja on Leo Augberg, joka joutuu 17-vuotiaana inter-nointileirille Venäjän aroille. Leo on runoilija **Oskar Pastiorin** alter ego. Teoksen oli määrä syntyä kahden kirjailijan yhteistyönä. Kun Pastior (s. 1927) kuoli äkillisesti vuonna 2006, Müller kirjoitti yhteiseksi tarkoitettun teoksen yksin. Hän ei jälkisanoinaan kerro, miten paljon Pastiorin kertomuksiin perustuva romaani muuttui alkuperäisestä suunnitelmasta. Olisi kiintoisaa tietää, missä määrin Leon kertomukset ovat Müllerin ja missä määrin Pas-tiorin tekstiä. On kuitenkin ilmeistä, että niin rakenne kuin ilmaisukin poikkeavat muista Müllerin teoksista kirjailijoiden yhteistyön seurauksena ja käytettävissä olleen aineiston johdattamana. Päähenkilön sukupuoli vaikuttaa myös näkökulmiin ja kokemuksiin.

Müllerin päähenkilö on yleensä nainen, jonka on lähtöisin maaseudun köyhistä oloista, päätyy kaupunkiin opiskelemaan ja työhön sekä joutuu Romanian turvallisuuspoliisin kuulusteluihin ja silmällä pidettäväksi. Leon tausta on kaupunkilainen ja vauraampi; isä on piirustuksen opettaja. Kotiseutu on Pastiorin tapaan Siebenbürgen, eikä Leo tiedä mi-tään Banaatin maakunnasta, josta Müller itse ja hänen muut päähenkilönsä ovat kotoisin. Sivistyneistön kulttuuri, tavat ja käyttäytyminen ovat aivan toiset, ja varallisuus näkyy asumisessa, lomanvietossa, tavaroissa, ruuassa.

Leo on venäläisten listalla, josta Müller ei lähemmin kerro, ja joutuu pakkosiirrettäväksi työleirille. Leon vuoteen 1945 ajoittuva lähtö on erikoinen, koska hän lähtee lähes mielel-lään ja ehkä torjuu varmaan ainakin suusta suuhun kulkevan tiedon määränpäästä. Leo haluaa pois, minne tahansa. Hän ajattelee, että leiri on pienempi paha kuin sota. Leo tun-tee, että hänen on pakko lähteä, koska hän liikkuu homopiireissä ja hankkii seksuaalisia kokemuksia, joiden paljastuminen toisi paitsi pitkän vankeustuomion myös häpeän koko perheelle. Puistattavaa on, että suhtautuminen seksuaalivähemmistöön on sama hänen pa-latessaan leiriltä viiden vuoden jälkeen ja aina siihen saakka, kun hän vuonna 1968 muuttaa maasta.

Aron nälkäenkeli

Hengityskeinu koostuu lyhyistä luvuista, joissa kussakin esitellään jokin esine, materiaali tai ilmiö. Kuvaus on tiivistä, lyhytmuotoista, toteavaa ja konkreettista, vaikkakin samalla merkityksistä raskasta. Müllerin huokoiseen, hengittävään ja runolliseen ilmaisuun viehtyneet joutuvat vallan toiseen maailmaan. Kuvauksen kohteina ovat aina nälkä ja pelko, mutta mm. lisäruoaksi kerättävä rikkaruoho tarhamaltsa saa tarkan kuvauksen, samoin sementti ja monenlaiset tekniset laitteet ja koneet sekä fysikaaliset ilmiöt. Konkreettisen rinnalle nousevat unet ja muistot ja eritoten nälkäenkeli, joka saa moninaisia ilmiänsä.

Lyhyet luvut seuraavat toisiaan, monet asiat toistuvat aina uudestaan. Selvää kronologiaa ei ole, vaan edetään ilmiöiden ja tavaroiden virrassa. Välistä ei voi olla ajattelematta, tarvitaanko kaikkea. Käy jopa mielessä, että kirjailija on pyrkinyt ohjelmallisesti eräänlaiseen edustavuuteen, kaikkien kauheuksien esittelyyn ja erittelyyn. Puolen välin tienoilla on luku, joka kertoo kaiken pitkävetisyydestä. Sen luettuaan on helppo ymmärtää alkuun turhalta tuntuva toisto ja pitää ratkaisua onnistuneena. Pakkotyö on lähes kaikki, mitä leirillä tapahtuu. Kaikki toistuu ja toistuu. Jopa harvinainen vapaapäivä on pitkävetäinen ilman työn ankaraa pakkoa.

Hengityskeinu kuvaa järkyttävällä tavalla, miten jatkuva pelko ja nälkä muuttavat ihmisiä. Kun ainoa tavoite on saada sen verran ruokaa ja lämpöä, että säilyy hengissä, inhimillisyydeksi yleensä laskettavat asiat saavat väistyä. Olot leirillä ovat niin kammottavat, että kauheus kumoo kaiken normaalin. Lopulta millään ei juuri ole väliäkään, kunhan saa hie-man lisämuonaa. Kuolema on läsnä koko ajan, ja pian tulevan kuoleman näkee nukkaantuvista kasvoista. On hyvä olla paikalla kuoleman sattuessa; lähinnä oleva ottaa kuolleelta nopeasti niin vaatteet kuin mahdollisesti patjan alle kätkeytyt leipäpalatkin. Mitään moraalista asiassa ei ole: näin tekisi myös kuoleva, jos osat olisivat toisin.

Leiriläisillä ei ole toivoa, koska he eivät tiedä, milloin he vapautuvat vai vapautuvatko koskaan.

Pitkävetisyyden pariin tulee välinpitämättömyys, mikä tuo mieleen toisen nobelistin, **Imre Kertész**in, keskitysleiriromaanin *Kohtalottomuus* ja sen nuoren päähenkilön.

Leirin olot ovat epäinhimilliset. Pakko, pelko, puute, nälkä saavat rinnalleen hirvittävät työolot ja yksityisyyden puuttumisen. Samassa parakissa on peti lähes 70 miehelle. Naisilla on oma parakkinsa, jossa verhoksi viritetty huopa on merkinä siitä, että vangit etsiytyvät toistensa läheisyyteen. Itse seksi kuvataan tosin vain tavaksi yrittää keskeyttää pitkävetisyys. Lopulta nälkä tekee kaikista sukupuolettomia. Jos joskus on mukana aavistuksen verran lämpöä ja välittämistä, ne sysätään syrjään, jos on saatavilla ylimääräinen leipäpala lähes kaalittoman kaalikeiton särpimeksi.

“OLI LUUTAJANAHKAA-AIKA, kaalikeiton ikuisuus. *Kapustaa* ylösnousemisen aikaan, *kapustaa* illalla nimenhuudon jälkeen. KAPUSTA on kaali venäjäksi, ja venäläinen kaalikeitto tarkoittaa, ettei keitossa usein ole lainkaan kaalia. Kapusta ilman venäläisyyttä ja ilman keittoa on kaksi eri asiaa, joilla ei ole mitään muuta yhteistä kuin sana, josta ne on lohkaistu. CAP on romanian pää, PUSTA unkarilainen tasanko. Ja nämä mietteet pyörivät päässä omalla kielellä, ja leiri on venäläinen niin kuin kaalikeittokin. Näinkin typerillä ajatuksilla voi yrittää huijata. Mutta paloitettu KAPUSTA ei kelpaa nälkäsanaksi. Nälkäsanat ovat kartta, jossa maiden nimien sijaan sanotaan eri ruokalajien nimiä. Hääkeitto, jauheli-

ha, paahtokylki, sianpotka, jänispaisti, maksaknöödeli, peuranpotka, jänispata jne.”

—

— “Sillä ihon, luiden ja dystrofisen veden kolmiyhteisyydessä miehillä ja naisilla ei ollut eroa ja sukupuolisuus oli lakkautettu. Toki sanoja MIES ja NAINEN käytetään vielä, mutta nälkäkuoleman partaalla oleva ei ole maskuliininen tai feminiininen vaan objektiivisesti sukupuoleton, kuten luultavasti nälän kohdekin.

Samantekevää missä olin, sängylläni, parakkien välissä, päivä- tai yövuorossa jamassa tai Kobelinin kanssa arolla tai jäädytystornin luona tai vuoron jälkeen leirin banjassa tai kauhustelemassa ovelta ovelle, kaikella mitä tein, oli nälkä. Jokainen tavara muistutti pituudellaan, leveydellään, korkeudellaan ja värillään nälkäni koosta. Ylhäällä olevan taivaankan-
nen ja pölyävän tomun välissä jokainen paikka haisi eri ruoalta. —

—

Siitä asti kun me luumiekkokset ja luunaikkokset olimme olleet toisillemme sukupuolettomia, nälkäenkeli paritteli jokaisen kanssa, ja se petti myös sitä lihaa, jonka oli vastikään varastanut meiltä, ja raahasii sänkyihimme aina vain lisää täitä ja luteita. Luutajanahkaa-aika oli viikoittaisten töiden jälkeen täintappoparaatien aikaa. —”

Leirielämän rinnalla näkyy 1940-luvun Venäjän köyhyys. Kolhoosia pidetään leiriäkin pahempana paikkana. Niissä ei ole arolla edes parakkia, ja ihmiset nukkuvat maakuopissa. Kolhoosi merkitsee varmaa kuolemaa. Vaatimattomissa mökeissäkin vallitsee ankara puute.

Nälästä ei pääse eroon

Leon paluun jälkeistä aikaa kuvaavat *Hengityskeinun* loppujaksot ovat kylmäviä ja jopa ahdistavampia kuin leirikuvaus. Leon paluu leiriltä on vaikeampi kuin lähtö viisi vuotta aiemmin. Hän ei enää osaa käyttäytyä ns. normaalisti. Hän ei osaa edes käyttää veistä eikä haarukkaa. Hän ajattelee edelleen vain ruokaa ja pelkää nälkää. Hän ei tiedä, mitä tekisi vapaudellaan.

Kotona vallitsee puhumattomuus, Leon sanoin *”koskettamattomuus”*. Leo ei osaa lähestyä muita, muut eivät osaa tai uskalla lähestyä häntä. Liian vaikeista asioista ei voi kysyä, eikä niistä voi kertoa. Perheeseen Leon leiriaikana syntynyt *”korvikelapsi”* suhtautuu veljeensä kuin huonekaluun. Ainoastaan isoäiti, joka Leon lähtiessä oli sanonut, että tämä palaa takaisin, osaa hieman lähestyä. Puistattavalta tuntuu myös, kun leirillä olleet eivät halua tavata muita leiriläisiä, kadullakin vaihdetaan puolta ja katsotaan sivuun.

“OLIN OLLUT JALKOINENI kotona jo kuukausia, mutta kukaan ei tiennyt mitä kaikkea minä olin nähnyt. Eikä kukaan kysynyt mitään. Kertominen on mahdollista vain jos palauttaa mieleensä sen mistä kertoo. Olin iloinen ettei kukaan kysynyt mitään, mutta salassa se kuitenkin loukkasi minua.”

Leo päätyy laatikkotehtaaseen ja tekee siellä jatkuvasti ennätyskiä, koska hänellä ei ole muuta työn mallia kuin pakkotyön. Hän hankkii betonimiehen ammatin; sementti tuli leirillä liiankin tutuksi. Hän solmii onnettoman avioliiton ja etsiytyy uudestaan homopiireihin, mutta nekään eivät tyydytä ja niiden tähden hänellä on edelleen koko ajan pelko selän takana. Lopulta Leo hankkii muistiinpanovihon, sitten toisen ja kolmannen ja niin edes-

päin. Jää arvoitukseksi, missä määrin vihkot viittaavat Hengityskeinuun tai Pastiorin elämään. Säikeen romaanin alkuun ne kiinnostavasti jännittävät.

Hengityskeinussa on kosolti omatekoisia sanoja ja ilmauksia, erityisesti yhdyssanoja. Paikoin sanat tuntuvat kankeilta, ja paikoin ne rikkovat suomen kielen lakeja. Monet kuvaavat taitavasti leirielämää, monet tuntuvat kovin keinotekoisilta. Ilman alkuteokseen tutustumista voi vain arvailla, missä määrin onnistuneita ne ovat suomennettuina. Müller käyttää myös monenlaisia merkitsemisen tapoja; esim. venäjän sanat ovat kursivoituina. Teokseen kaikki tämä kuitenkin omalla vinolla tavallaan istuu, koska sanat kuitenkin kantavat minäkertojaa, samoin kohtaloita Neuvostoliiton ”jälle­rakentamisen” pakkotyöleiriltä aina 2000-luvulle.

Herta Müller: *Hengityskeinu (Atemschaukel)*. Suom. Jukka-Pekka Pajunen. Otava 2010. 289 s.

Riitta Vaismaan muut Müller -arviot:

[Herta Müller 1](#)

[Matala maalhminen on iso fasaani](#)

[Sydäneläin](#)

[Müllerin Nobel -puheen referaatti](#)